

”Bymiljøprisen skal inspirere til en mer bærekraftig by- og tettstedsutvikling ved å fremheve gode eksempler på miljøvennlig byutvikling. Hvert år gir Miljøverndepartementet prisen til en by eller et tettsted som utmerker seg innenfor et fastsatt tema med betydning for livet og miljøet i byene.

2009 er nasjonalt kulturminneår. Jeg ønsker derfor i år å sette et spesielt fokus på den betydning kulturminner og kulturmiljøer har for miljøvennlig byutvikling. Tema for Statens Bymiljøpris 2009 blir derfor:

”Aktiv bruk av kulturarven i byutviklingen”

Kulturminneåret er et viktig ledd i en langsiktig strategi for å styrke arbeidet med vern, bruk og formidling av vår mangfoldige kulturarv. Jeg håper ikke minst at dette året vil bidra til å synliggjøre kulturminnenes betydning i byutviklingen.”

Erik Solheim, MD – 3. februar 2009

Statens bymiljøpris 2009

Å skulle dokumentere en aktiv bruk av kulturarven i byutviklingen har vist seg å være vanskelig for årets søkere. Flere av søknadene bygger på en presentasjon av eldre bygningsmiljøer, dokumentasjon av deres kulturhistoriske kontekst og redegjøring for arbeidet som er lagt ned i fysisk bevaring og funksjonell revitalisering. Disse bygningsmiljøene har ulik vernestatus og ulik karakter, men de har det til felles at de presenteres som det eneste argumentet for en tildeling av Bymiljøprisen 2009.

For juryen råder det ingen tvil om nytteverdien av å ta vare på de kulturminnene man har i sitt lokalsamfunn. Søknadene dokumenterer at privatpersoner, kommuner og næringsliv i ulik grad har engasjert seg i vernearbeidet, og at arbeidet har bidratt til å styrke det lokale samholdet, skape identitet og til å oppdage tidligere ukjente verdier ved det lokalsamfunnet man er en del av.

Like fullt mener juryen for Bymiljøprisen 2009 at særegne og bevaringsverdige bygningsmiljøer alene ikke er kvalifiserende til Bymiljøprisen. Det er heller ikke tilstrekkelig at det kommunale apparatet har sett verdien av disse kulturminnene og iverksatt tiltak for bevaring. Juryen krever av vinneren av årets bymiljøpris at det kommunale planleggingsapparatet både har drevet en langsiktig og målrettet byutvikling, og at man samtidig har brukt kulturminnene strategisk i dette arbeidet.

Kulturminner og byutvikling

Avhengig av beliggenheten i det regionale landskapet, vil norske kommuner til en hver tid være preget av vekst, stagnasjon eller fraflytting. En bykommune må ha en strategi for hvordan den skal utvikle seg som by i fremtiden uansett om den er i vekst eller opplever nedgang i befolkning og næringsliv. Enten det finnes byggepress i sentrumskjernen eller ikke, så må kommunen ha en målrettet plan for fortetning, for etablering av nye funksjoner i sentrum, modernisering av infrastrukturen, og for å møte kravene fra det moderne næringslivet. Kommunen må, i et nært samarbeid med innbyggere, organisasjoner og næringsliv, velge hvilke elementer det skal satses på og identifisere fellesskapets ansvarsområder.

Det er denne typen underliggende bærekraftige ”bystrategier”, og eksempler på at kulturminner inngår i formuleringen av en slik strategi, som juryen har lett etter når den har studert kandidatene til årets bymiljøpris.

Etter en grundig vurdering av innsendte forslag er juryen kommet til at Statens bymiljøpris for 2009 tildeles Kongsvinger kommune. Kommunen har gjort sammenhengen mellom fortidens kulturminner og nåtidens byutvikling til et sentralt element i arbeidet med å styrke Kongsvinger som by og regionsenter. Et levende og bærekraftig bymiljø har for vinneren ikke bare vært et mål i seg selv. Bymiljøet blir også anvendt som et strategisk verktøy i den overordnede utviklingen av kommunen og regionen.

Byen Kongsvinger

Kongsvinger oppsto som handelssted da Kongsvinger festning ble bygget på 1600-tallet. Byen fikk handelsrettigheter i 1854. Trehusbebyggelsen fra den første tida, Øvrebyen, ble vernet i 1975, og er regulert til spesialområde bevaring. Riksantikvarens fredningsforslag for selve festningen er for tida ute til høring.

Jernbanen ble anlagt i 1862 på sørsiden av Glomma, og resulterte i en ny bydannelse i området rundt stasjonen. Dermed ble byen todelt, og området mellom Øvrebyen og stasjonsområdet lå dekket av skog. I årene rundt 1920 ble det laget en reguleringsplan for den

nye ”Midtbyen” som skulle binde disse to bydelene sammen. Et nytt rådhus, sentralskolen og rådhus-teateret ble vesentlige brikker i denne nyreguleringen.

Industrietableringen på 1960- og 70-tallet ga vekst i befolkning, handels- og næringsliv, resulterte i bolig- og veibygging, og førte til økte investeringer i skole- og velferdstilbud. Siden 1980-tallet og frem til i dag har folketallet i Kongsvinger ligget på samme nivå, til tross for nærheten til Oslo og Gardermoen.

Kongsvinger er den eneste innlandsbyen på Østlandet som ikke vokser. Kommuneplan 2009-2021 har konsentrert seg om strategier for hvordan kommunen skal kunne ta del i hovedstadsområdet vekst, og det er tverrpolitisk enighet om at satsing på byutvikling er en forutsetning for å lykkes. Kommunen har følgelig valgt å ville satse på utvikling av sentrums-kvalitetene for å trekke til seg attraktiv og kompetent arbeidskraft, som i sin tur kan skape arbeidsplasser til erstatning for de som er gått tapt i den tradisjonelle industrien. Småbyen Kongsvinger skal styrkes funksjonelt, fysisk og estetisk. Byen skal fremstå som attraktiv og stimulere til et rikt byliv. Byggingen av ny videregående skole med bibliotek, kulturscene og park, lokalisert innenfor det som defineres som Kongsvinger sentrum, markerer en start på denne satsingen.

Utfordringer for byutviklingen i Kongsvinger

Kongsvinger står overfor flere utfordringer og lider fortsatt av å være en delt by. Togstasjonen utgjør det tyngste infrastrukturknutepunktet, med busstasjon og kopling til vegen mot Sverige. Festningen, Øvrebyen og Midtbyen har lenge lidd av å mangle det tilskudd av aktivitet som stasjonen kunne ha gitt. Nordsiden har også vært avskåret fra sørsiden ved at Riksveg 2 kutter av nedre del av Midtbyen, noe som øker avstanden til stasjonen og sørsiden ytterligere.

For vel et tiår siden ble riksveg 2 lagt over Glomma på en ny bro, slik at trafikkbelastningen i Midtbyen ble vesentlig redusert. En fortetting av Midtbyen vil fort fortrenge den eksisterende småskalerte bebyggelsen, hvor etablering av store, moderne varehus som vender byen ryggen med store, lukkede fasader, vil kunne tappe sentrumsgatene for liv.

Den største utfordringen synes likevel å være å formidle kommunens strategi, nemlig handlingsplanen som verktøy for bærekraftig byutvikling, ut til de private aktørene i byutviklingen. Den videre byggingen av Kongsvinger sentrum bør skje på en måte som stimulerer til gjensidig forpliktelse og konstruktivt samarbeid mellom kommunen og utbyggere.

Kongsvinger kommune virker godt forberedt på å møte disse utfordringene. Omleggingen av riksveg 2 har åpnet for en byutvikling som i mye større grad kan skje på fotgjengernes premisser. Kommunen har grepet denne muligheten og har insistert på at tilbud til barn og unge, utdanning og offentlige tjenester bør lokaliseres i sentrum for å nå flest mulig brukere. Denne klare holdningen til lokalisering av sosiale og ikke-kommersielle programmer i sentrum, bærer allerede frukter både sosialt og for den fysiske formingen av bymiljøet.

Prisvinner Kongsvinger kommune

Kongsvinger kommune har dokumentert et offensivt arbeid for å få til et bærekraftig bymiljø i en vanskelig økonomisk situasjon og med store trafikkmessige utfordringer. Kommunen har funnet fram til nøkkelkvaliteter ved byen sin (heriblant kulturminnene) og brukt disse direkte som utgangspunkt for planarbeidet. Man har vekket innbyggernes vilje til og interesse for å delta i det lokale kulturlivet og gitt byen tilbake til befolkningen.

Samtidig med denne ”sentrumslokale” planprosessen jobber kommunen med å redefinere byen i forhold til Finnskogen som naturressurs, å bekrefte sin historie som gammel militærby og tyngdepunkt i Glåmdalsregionen, og å demonstrere Kongsvingers nærhet og relevans for Oslo-regionen.

Kommunen viser en sterk bevissthet om verdien av sine relativt få kulturminner, og den har gitt disse minnene en sentral rolle i planene for revitaliseringen og opprustningen av sentrum. Det viktigste strategiske grepet er påpekingen av en visuell akse mellom Festningen og Glomma/ Møllerruinene. Langs denneaksen er alle utviklingstrinnene i Kongsvingers historie representert. Slik settes alle kulturminnene inn i en sammenheng som er større enn hvert enkelt element, og de blir aktualisert ved at de virker strukturerende og genererende på byutviklingen. I tillegg til denne viktige ”siktaksen” påpeker kommunen hvor viktig det er å aktivisere elvebreddene som byelementer og å etablere nye gangakser over Glomma, mellom stasjonen og det sentrale sentrumsområdet i Midtbyen.

Skolen, biblioteket, kulturscenen og parkprosjektet i Midtbyen knytter de rekreative områdene sammen med de sentrale sentrumsfunksjonene og underbygger intensjonene i 1920-reguleringen. Prosjektet er en tydelig honnør til barn og unge i planleggingen av et moderne bysamfunn. Juryen vil også framheve kommunens standhaftige kamp for å lokalisere skolen til sentrum, og ikke utenfor slik fylkeskommunen opprinnelig hadde tenkt. Bærekraftaspektet

STATENS BYMILJØPRIS 2009 –
AKTIV BRUK AV KULTURARVEN I BYUTVIKLINGEN

forsvares ved gjenbruk av bygninger, en fotgjengerbasert byutvikling og ambisjonen om å knytte kollektivknutepunktet tettere til det øvrige sentrumsområdet.

Prosjektet ”Byen i skolen – skolen i byen” viser hvordan sambruk av arealer og konsentrasjon av programmer i sentrum genererer liv på tilrettelagte og godt dimensjonerte bygulv. Det er et vellykket eksempel på at planlegging, moderne arkitektur og eksisterende kulturminner kan integreres i en strategi for å nå større mål.

Vi gratulerer Kongsvinger kommune med Bymiljøprisen 2009.

Oslo, 16. juni 2009

Ketil Kiran

Juryformann

Elisabeth Seip

Jomar Langeland

Ingrid H. Almaas

Per Monsen

Jurymedlemmer